

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses
(2. Majjhimapaṇṇāsa-tīkā)

4. The Chapter on Kings (4. Rājavaggo)



PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses

4. Rājavaggo

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. Cariyanti bodhicariyaṃ, bodhisambhārasambharaṇavasena pavattitaṃ bodhisattapaṭipattinti attho. Sukāraṇanti bodhiparipācanassa ekantikaṃ sundaraṃ kāraṇaṃ, kassapassa bhagavato payirupāsanādiṃ sandhāya vadati. Tañhi tena saddhiṃ mayā idha katanti vattabbataṃ labhati. Mandahasitanti īsakaṃ hasitaṃ. Kuhaṃ kuhanti hāsa-saddassa anukaraṇametaṃ. Haṭṭhapahaṭṭhākāramattanti haṭṭhapahaṭṭhamattaṃ. Yathā gahitasañketā “pahaṭṭho bhagavā”ti sañjānanti, evaṃ ākāradassanamattaṃ.

Idāni iminā pasaṅgena tāsāṃ samuṭṭhānaṃ vibhāgato dassetuṃ “hasitañca nāmeta”ntiādi āraddhaṃ. Tattha ajjhupekkhanavasena hāso na sambhavati, pageva domanassavasena āha “terasahi somanassasahagatacittēhi”ti. Nanu ca keci kodhavasena hasantīti? Na, tesampi yaṃ taṃ kodhavatthu, tassa mayaṃ dāni yathākāmakāritaṃ āpajjissāmāti duviññeyyantarena somanassacitteneva hāsassa uppajjanato. Tesūti pañcasu somanassasahagatacittesu. Balavārammaṇeti ulāraārammaṇe yamakamahāpāṭihāriyasadise. Dubbalārammaṇeti anulāre ārammaṇe. Imasmiṃ pana ṭhāne...pe... uppādesīti idaṃ porāṇaṭṭhakathāyaṃ tathā āgatattā vuttaṃ. Na ahetukasomanassasahagatacittena bhagavato sitaṃ hotīti dassanatthaṃ.

Abhidhammaṭṭhikāyaṃ pana “atītaṃsādīsū appaṭihataṃ ñāṇaṃ vatvā ‘imehi tīhi dhammehi samannāgatassa buddhassa bhagavato sabbaṃ kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatta’ntiādivacanato ‘bhagavato idaṃ cittaṃ uppajjati’ti vuttavacanāṃ vicāretabba”nti vuttaṃ. Tattha iminā hasituppādacittena pavattiyamānampi bhagavato sitakaraṇaṃ pubbenivāsa-anāgataṃsa-sabbaññutaññāṇaṃ anuvattakattā ñāṇānuparivattiyevāti, evaṃ pana ñāṇānuparivattibhāve sati na koci pāṭiṭṭhakathānaṃ virodho. Tathā hi abhidhammaṭṭhikathāyaṃ “tesaṃ ñāṇaṃ ciṇṇapariyante idaṃ cittaṃ uppajjati”ti vuttaṃ. Avassañca etaṃ evaṃ icchitabbaṃ, aññathā āvajjanassapi bhagavato pavatti tathārūpe kāle na saṃyujjeyya, tassapi hi viññattisamuṭṭhāpakabhāvassa icchitattā, tathā hi vuttaṃ - “evañca katvā manodvārāvajjanassapi viññattisamuṭṭhāpakattaṃ upapannaṃ hoti”ti, na ca viññattisamuṭṭhāpakatte taṃsamuṭṭhitāya viññattiyā kāyakammādhivāsaṃ āpajjanabhāvo vibandhatīti tameva sandhāya vadati. Tenāha “evaṃ appamattakampi”ti. Sateritā vijjulatā nāma sateratāvijjulatā. Sā hi itaravijjulatā viya khaṇaṭṭhitikā sīghanirodhā ca na hoti, apica kho dandhanirodhā, tañca sabbakālaṃ catudīpikamahāmeghatova niccharati tenāha “cātuddīpikamahāmeghamukhato”ti. Ayaṃ kira tāsāṃ rasmivaṭṭīnaṃ dhammatā, yadidaṃ tikkhattuṃ siravaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dāṭhaggesuyeva antaradhānaṃ.

283. Yadipi cattāri asaṅkhyeyyāni kappānaṃ satasahassaṇca paññāpāramitā paribhāvitā, tathāpi idāni taṃ buddhantaraṃ tassa paṭipādetabbattā vuttaṃ “aparipakkaññattā”ti. Kāmañcassa ñāṇāya idāni paṭipādetabbattā atthi, evaṃ santēpi nanu sammāsambuddhesu pasādena sambhāvanāya bhavitabbaṃ tathā cirakālaṃ paribhāvitattā, kathaṃ tattha hīlanāti āha “brāhmaṇakule”tiādi. Cirakālaparicitāpi hi guṇabhāvanā appakenapi akalyāṇamittasaṃsaggena viparivattati aññathattaṃ gacchati. Tena mahāsattopi jātisiddhāyaṃ laddhiyaṃ tathā jātisiddhena mānena evamāha - “kiṃ pana tena muḍakena samaṇakena diṭṭhenā”ti. Tathā hi vuttaṃ aṭṭhakathāyaṃ -

“Tasmā akalyāṇajanaṃ, āsīvisamivoragaṃ,
Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇo”ti.

Nhānacunṇena suttena katā sotti, kuruvindaguḷikā, sā eva sināyanti kāyaṃ visodhenti etāyāti sinānaṃ. Tenāha - “sotti sinānanti sinānatthāya katasotti”nti.

284. Ariyaparihārenāti ariyānaṃ parihārena, anāgāmīnaṃ nhānakāle attano kāyassa parihāranīyāmenāti attho. Attano ñāṇasampattiyaṃ vibhavasampattiyaṃ pasannakāraṃ kātuṃ sakkhissati. Etadatthanti “ahitanivāraṇaṃ, hite niyojanaṃ byasane parivajjana”nti yadidaṃ, etadatthaṃ mittā nāma honti. Keci “yāvettha ahupī”ti paṭhanti, tesāṃ yāva ettha kesaggagahaṇaṃ tāva ayaṃ nibbandho ahupīti attho.

285. Satipaṭilābhatthāyāti bodhiyā mahābhinihāraṃ katvā bodhisambhārapaṭipadāya pūraṇabhāve satiyā paṭilābhatthāya. Idāni tassa satuppādanīyakathāya pavattitākāraṃ saṅkhepeneva dassetuṃ “tassa hī”tiādi vuttaṃ. Tattha na lāmakatṭhānaṃ otiṇṇasattoti iminā mahāsattassa paṇītādhimuttataṃ dassetvā evaṃ paṇītādhimuttikassa pamādakariyā na yuttāti dassento “tādisassa nāma pamādavihāro na yutto”ti āha. Tadā bodhisattassa nekkhammajjhāsaya telappadīpo viya visesato nibbatti, taṃ disvā bhagavā tadanurūpaṃ dhammakathaṃ karonto “tādisassa...pe... kathesī”ti. Parasamuddavāsī therā aññathā vadanti. Aṭṭhakathāyaṃ pana nāyaṃ buddhānaṃ bhāro, yadidaṃ pūritapāramīnaṃ bodhisattānaṃ tathā dhammadesanā tesāṃ mahābhinihārasamanantarampi bodhisambhārassa sayambhuñṇeneva paṭividitattā. Tasmā bodhisattabhāvapavedanameva tassa bhagavā akāsīti dassetuṃ “satipaṭilābhatthāyā”tiādi vuttaṃ. Satipaṭilābhatthāyāti sammāpaṭipattiyaṃ ujjalane pākaṭakarasaṭipaṭilābhāya.

286. Ñāṇaṇhi kilesadhammavidālanapadālanehi siṅgaṃ viyāti siṅgaṃ. Tañhi paṭipattiyaṃ upatthambhitaṃ ussitaṃ nāma hoti, tadabhāve patitaṃ nāma. Keci pana vīriyaṃ siṅganti vadanti. Tasmīṃ sammappadhānavasena pavatte bāhirapabbajjaṃ upagatāpi mahāsattā visuddhāsayaṃ appicchatādiguṇasamaṅgino yathārahaṃ ganthadhuraṃ vāsadhuraṇca paribrūhayantā viharanti, pageva buddhasāsane appicchatādīhīti āha “catupārisuddhisīle panā”tiādi. Vipassanaṃ brūhentā sikhāppattavipassanā hontīti vuttaṃ - “yāva anulomaññaṃ āhacca tiṭṭhantī”ti, anulomaññato orameva vipassanaṃ tṭhapentīti attho. Maggaphalatthaṃ vāyāmaṃ na karonti paññāpāramitāya sabbaññutaññāgabbhassa aparipuṇṇattā aparipakkattā ca.

287. Therehīti vuddhatarehi. Nivāse satīti yasmiṃ tṭhāne pabbajito, tattheva nivāse. Vappakālatoti sassānaṃ vappakālato. Pubbe viya tato paraṃ tikhiṇena sūriyasantāpena payojanaṃ natthīti vuttaṃ - “vappakāle vitānaṃ viya upari

vatthakilañjaṃ bandhitvā''ti. Puṭaketi kalāpe.

288. Paccayasāmaggihetukattā dhammappattiyā padesato pariññāvatthukāpi ariyā upaṭṭhite cittavighātapaccaye yadetam nātisāvajjaṃ, tadevaṃ gaṇhantīti ayamettha dhammatāti āha - ''alābhaṃ ārabha cittaññathatta''ntiādi. Soti kikī kāsirajā. Brāhmaṇabhattoti brāhmaṇesu bhatto. Deveti brāhmaṇe sandhāyāha. Bhūmidevāti tesam samaññā, tadā brāhmaṇagaruko loko. Tadā hi kassapopi bhagavā brāhmaṇakule nibbatti. Dhītu avaṇṇaṃ vatvāti, ''mahārāja, tava dhītā brāhmaṇasamayaṃ pahāya muṇḍapāsaṇḍikasamayaṃ gaṇhī''tiādinā rājaputtiyā aguṇaṃ vatvā. Vamaṃ gaṇhiṃsu ñātakā. Rajjaṃ niyyātesi ''mā me vacanaṃ musā ahoṣi, aṭṭhame divase niggaṇhissāmi''ti.

Pāvanaasmanayanavasena sammā pāvīkatattā parisuddhataṇḍulāni. Pāliyaṃ taṇḍulapaṭibhastānīti taṇḍulakhaṇḍāni. Muggapaṭibhastakaḷāyapaṭibhastesupi eseṇa nayo.

289. Ko nu khoti bhummatthe paccattavacananti āha - ''kuhiṃ nu kho''ti pāripūriṃ yojīyanti byañjanabhojanāni etthāti pariyogo, tato pariyogā. Tenāha ''sūpabhājanato''ti. Saññaṃ datvāti vuttaṃ sabbaṃ ācikkhitvā tumhākaṃ atthāya sampādetvā nikkhitto upaṭṭhākotī bhagavato ārocethāti saññaṃ datvā. Ativissatthoti ativiya vissattho. Pañcavaṇṇāti khuddikādivasena pañcappakārā.

290. Kinti nissakke paccattavacanaṃ, kasmāti attho? Dhammikoti iminā āgamanasuddhiṃ dasseti. Bhikkhūnaṃ patte bhattasadisoti iminā upāsakena satthu pariccattabhāvaṃ tattha satthuno ca aparisaṅkataṃ dasseti. Sikkhāpadavelā nāma natthīti dhammassāmibhāvato sikkhāpadamariyādā nāma natthi paṇṇattivajje, pakativajje pana setughāto eva.

291. Chadanaṭṭhāne yadākāsaṃ, tadeva tassa gehassa chadananti ākāsacchadanaṃ. Pakatiyā utupharaṇamevāti chādite yādisaṃ utu, chadane uttiṇabhāvepi tamhi gehe tādīsameva utupharaṇaṃ ahoṣi. Tesamevāti tesam ghaṭikārassa mātāpitūnaṃ eva.

292. ''Catasso muṭṭhiyo eko kuḍuvo, cattāro kuḍuvā eko pattho, cattāro patthā eko āḷhako, cattāro āḷhakā ekaṃ doṇaṃ, cattāri doṇāni ekā mānikā, catasso mānikā ekā khārī, vīsati khārīkā eko vāhoti tadeva ekasakaṭa''nti suttanipātaṭṭhakathādīsu vuttaṃ, idha pana ''dve sakaṭāni eko vāho''ti vuttaṃ. Telaphāṇitādinti ādi-saddena sappiādiṃ maricādikaṭukabhaṇḍaṇca saṅgaṇhāti. Nāhaṃ rañña diṭṭhapubbo, kuto paripphassoti adhippāyo. Naccitvāti naccaṃ datvā.

Ghaṭikārasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. Thūlameva thullaṃ, thullā vipulā mahantā koṭṭhā jātā imassāti thullakoṭṭhikanti odanapūpapahūtavasena laddhanāmo nigamo. Aṭṭhakathāyaṃ pana thullakoṭṭhanti attho vutto. Tena pāliyaṃ ika-saddena padavaḍḍhanaṃ katanti dasseti.

294. Raṭṭhapālōti idaṃ tassa kulaputtassa nāmaṃ. Paveṇivasena āgatakulavaṃsānugatanti samudāgamato paṭṭhāya dassetuṃ ''kasmā raṭṭhapālo''tiādi vuttaṃ. Sandhāretunti vināsanato pubbe yādisaṃ, tatheva sammadeva dhāretuṃ samattho. Saddhāti kammaphalasaddhāya sampannā. Sāmaṇeraṃ disvāti sikkhākāmatāya etadagge ṭhapiyamānaṃ disvā.

Saha raññāti sarājikaṃ, raññā saddhiṃ rājapariṣaṃ. Cātuvaṇṇanti
brāhmaṇādicātuvaṇṇasamudāyaṃ. Posetunti vaddhetuṃ dānādīhi saṅghavatthūhi
saṅgaṇhituṃ. Yaṃ kulaṃ. Pahossatīti sakkhissati.

Tena tena me upaparikkhatoti “kāma nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā,
atthikaṅkalūpamā”ti ca ādinā yena yena ākārena kāmesu ādīnavaṃ okāraṃ
saṃkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ guṇaṃ pakāsentam bhagavatā
dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, tena tena pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa
mayhaṃ evaṃ hoti evaṃ upaṭṭhāti. Sikkhattayabrahmacariyanti
adhisīlādisikkhattayasaṅghaṃ seṭṭhacariyaṃ. Akhaṇḍādibhāvāpādanena akhaṇḍaṃ
lakkhaṇavacanañhetam. Kañcipi sikkhekadesaṃ asesetvā ekanteneva
paripūretabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ. Cittuppādamattampi saṃkilesamalaṃ
anuppādetvā accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya ekantapariṣuddhaṃ.
Tato eva saṅkhaṃ viya likhitanti saṅkhalikhitaṃ. Tenāha “likhitasāṅkhasadisa”nti.
Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā “massu”tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti
attho. Kasāyena rattāni kāsāyāni. Ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājeti “mātāpitūnaṃ
lokiyamahājanassa cittaññathattaṃ mā hotū”ti. Tathā hi suddhodanamahārājassa
tathā varo dinno.

295. Piyāyitabbato piyoti āha “pīṭijanako”ti. Manassa appāyanato manāpoti āha
“manavaḍḍhanako”ti. Sukhedhito taruṇadārakakāle. Tato parañca
sappikhīrādisādurasamanuññabhojanādīhārasampattiyā sukhaparibhato. Atha vā
dalhabhattikadhātijanādiparijanasampattiyā ceva paricchadasampattiyā ca
ulārapaṇītasukhapaccayūpahārehi ca sukhedhito, akiccheneva
dukkhappaccayavinodanena sukhaparibhato. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā sukhedhito,
bāhiraṅgasampattiyā sukhaparibhato. Kassacīti upayogatthe sāmivacanaṃ, kiñcīti
vuttaṃ hoti, ayameva vā pāṭho. Tathā hi “appamattakampi kalabhāgaṃ dukkhassa
na jānāsī”ti attho vutto. Evaṃ santeti nanu mayaṃ raṭṭhapāla maraṇādīsu kenaci
upāyena appatīkārena maraṇenapi tayā akāmakāpi vinā bhavissāma, evaṃ sati.
Yenāti yena kāraṇena. Kiṃ panāti ettha kinti kāraṇatthe paccattavacananti dassento
āha “kena pana kāraṇenā”ti.

296. Paricārehīti parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehi. Tenāha “ito cito ca
upanehī”ti. Paricārehīti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehi, attano paricaraṇaṃ
kārehi. Tathābhūto ca yasmā laḷanto kīlanto nāma hoti, tasmā “laḷā”tiādi vuttaṃ.
Niccadānaṃ dānaṃ nāma, uposathadivasādīsu dātabbaṃ atirekadānaṃ padānaṃ
nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ dānaṃ nāma, attanāva paṭṭhapetvā
dīyamānaṃ padānaṃ nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nātiulāraṃ dānaṃ nāma,
anaññasādhāraṇaṃ atīulāraṃ padānaṃ nāma. Uddassetabbāti uddhaṃ dassetabbā.
Kuto uddhaṃ te dassetabbā? Pabbajitato uddhaṃ attānaṃ mātāpitāro dassetabbā,
tenāha “yathā”tiādi.

299. Balaṃ gahetvāti ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha
“kāyabalaṃ janetvā”ti. Evaṃ viharantoti yathā pāḷiyaṃ vuttaṃ evaṃ eko vūpakaṭṭho
appamatto viharanto. Tasmāti yasmā neyyo, na uggaṭṭitaññū, na ca vipaṇcitaññū,
tasmā. Cirena pabbajito dvādasame vasse arahattaṃ pāpuṇi. Yaṃ pana vuttaṃ
pāḷiyaṃ “na cirassevā”ti, taṃ saṭṭhi vassāni tato adhikampi vipassanāparivāsaṃ
vasante upādāya vuttaṃ.

Sattadvāraakoṭṭhakassāti sattaḡabbhantaradvāraakoṭṭhakasīsenā ḡabbhantarāni vadati. Paharāpetīti vayovuḡḡhānurūpaṃ kappāpanādinā alaṅkārapeti. Antojātatāya ṅātisadisī dāsī ṅatidāsī. Pūtibhāveneva lakkhitabbo doso vā abhidoso, sova ābhidosiko, abhidosaṃ vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti ābhidosiko. Tenāha “ekarattātikantassā”tiādi. Aparibhogāraho pūtibhūtabhāvena. Ariyavohārenāti ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. Nissaṭṭhapariggahanti pariccattālayaṃ. Vattaṃ vaṭṭatīti nirapekkhabhāvato vuttaṃ, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. Nimīyati saṅṅāyatīti nimittaṃ, tathāsallakkhito ākāroti āha “ākāraṃ aggahe”ti.

300. Gharaṃ pavisitvāti gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtaṃ antogehaṃ pavisitvā. Ālapaneti dāsijanassa ālapane. Bahi nikkhamantāti yathāvuttaantogehato bahi nikkhamantiyo. Gharesu sālā hontīti gharesu ekamante bhojanasālā honti pākāraparikkhittā susaṃvihitadvārabandhā susammaṭṭhavālikaṅgaṇā.

Anokappanaṃ asaddahanaṃ. Amarisanaṃ asahanaṃ. Anāgatavacanaṃ anāgatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha “paccakkhampī”ti. Ariyiddhiyanti “paṭikūle apaṭikūlasaṅṅī viharatī”ti evaṃ vuttaariyiddhiyaṃ.

Pūtikummāso chaḡḡḡanīyadhammo tassa gehato laddhopi na dātabbayuttako dāsijanena dinnoti āha “deyyadhamavasena neva dānaṃ alatthamhā”ti. “Imehi muṇḡakehī”tiādinā nitthunavacanena paccakkhānaṃ atthato laddhameva, tassa pana ujukaphāsusamācāravasena aladdhattā vuttaṃ “na paccakkhāna”nti. Tenāha - “paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamhā”ti. “Neva dāna”ntiādi paccāsīsāya akkhantiyā ca vuttaṃ viya pacurajano maṅṅeyyāti tannivattanatthaṃ adhippāyamaṃsa vivaritaṃ “kasmā panā”tiādi vuttaṃ. Suttikāpaṭicchannanti sippikāchadāhi channaṃ.

Ukkaṭṭhaekāsanikatāyāti idaṃ bhūtakathanamattaṃ therassa tathābhāvadīpanato. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiṅcimattaṃ bhojanaṃ bhuttaṃ, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuṅṅjitaṃ na vaṭṭati. Tenāha tipītakacūlābhayaṭṭhero “āsanaṃ vā rakkheyya bhojanaṃ vā”ti. Ukkaṭṭhasapadānacārikoti purato pacchato ca āhaṭabhikkhampi aggahetvā bahidvāre ṭhatvā pattavissajjanaṃeva karoti. Eteneva therassa ukkaṭṭhapiṇḡapātikabhāvo dīpito. Tenāha - “svātanāya bhikkhaṃ nāma nādhivāsetī”ti. Atha kasmā adhivāsesīti āha “mātu anuggahenā”tiādi. Paṇḡitā hi mātāpitūnaṃ ācariyupajjhāyānaṃ vā kātabbaṃ anuggahaṃ ajjupekkhitvā dhutaṅgasuddhikā na bhavanti.

301. Payuttanti vaddhivasena payojitaṃ, taddhitalopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ yathā aṅṅatthāpi “pitāmahaṃ dhanāṃ laddhā, sukhaṃ jīvati saṅcayo”ti. Jeṭṭhakittiyoti padhānitthiyo. Itoti imasmiṃ kule anubhavitabbavibhavasampattito. Aṅṅatoti imassa dinnattā aṅṅasmiṃ kule anubhavitabbasampattito.

302. Cittavicittanti kappanāya ceva araharūpena alaṅkāradinā ca cittitaṅceva vicittitaṅca. Vaṇakāyanti vaṇabhūtaṃ kāyaṃ. Samantato ussistanti heṭṭhimakāyavasena heṭṭhā upari ca sannissitaṃ. Niccāturanti abhiṇhappaṭipīlitaṃ, sadā dukkhitaṃ vā. Bahusaṅkappanti rāḡavatthubhāvena abhijanehi hāvabhāvavilāsavasena, āmisavasena ca soṇasiṅḡālādīhi bahūhi saṅkappetabbaṃ. Ṭhitīti avaṭṭhānaṃ avipariṅāmo natthi. Tenāha - “bhijjanadhammatāva niyatā”ti, parissavabhāvāpatti ceva vināsapatti ca ekantikāti attho.

Cittakatampīti gandhādīhi cittakatampi. Rūpanti sarīraṃ.

Alattakakatāti piṇḍialattakena suvaṇṇakatā. Tenāha “alattakena rañjitā”ti.
Cuṇṇakamakkhanti dosanīharaṇehi tāpadahanādīhi katābhisaṅkhāramukhaṃ
gorocanādīhi obhāsanakacuṇṇehi makkhitam, tenāha “sāsapakakkenā”tiādi.

Rasodakenāti saralaniyyāsarasamissena udakena. Āvattanaparivatte katvāti
āvattanaparivattanavasena nate katvā. Aṭṭhapadakaracanāyāti
bhittikūṭaddhacandādivibhāgāya aṭṭhapadakaracanāya.

Viravamāneti “ayaṃ palāyati, gaṇha gaṇhā”ti viravamāne. Hiraññasuvaṇṇaorodheti
vattabbaṃ.

303. Ussitāya ussitāyāti kulavibhavabāhusaccapaññāsampattiyā uggatāya uggatāya.
Abhilakkhito uḷārabhāvena.

304. Parijuññānīti parihānāni. Ye byādhinā abhibhūtā sattā jiṇṇakappā vayohānisattā
viya honti, tato nivattento “jarājiṇṇo”ti āha. Vayovuḍḍho, na sīlādivuḍḍho. Mahattaṃ
lāti gaṇhātīti mahallako, jātiyā mahallako, na vibhavādināti jātimahallako.
Dvattirājaparivattasaṅkhātā addhānaṃ kālaṃ gato vītivattoti addhagato. Tathā ca
paṭhamavayaṃ majjhimavayaṃ atīto hotīti āha “addhānaṃ atikkanto”ti.
Jiṇṇādipadehi paṭhamavayamajjhimavayassa bodhitattā anuppattatāvisiṭṭho vaya-
saddo osānavayavisayoti āha “pacchimavayaṃ anuppatto”ti.

“Appiccho, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphasso”ti evamādīsu viya appa-
saddo abhāvatthoti adhippāyenāha “appābādhoti arogo, appātaṅkoti niddukkho”ti.
Appattho vā idha, tatthāpi appa-saddo daṭṭhabbo. Evañhi “yo hi, gahapati, imaṃ
pūtikāyaṃ pariharanto muhuttampi ārogyaṃ paṭijāneyya kimaññaṭṭha bālyā”ti
suttapadaṃ samatthitaṃ hoti. Vipaccanaṃ vipāko, so eva vepāko. Samo vepāko
etissā atthīti samavepākinī, tāya. Teneva samavepākinibhāvena sabbampi
sammadeva gaṇhāti dhāretīti gahaṇī. Gahaṇisampattiyā hi yathābhuttaāhāro
sammadeva jīranto sarīre tiṭṭhati, no aññathā bhuttaāhāro jīrati gahaṇiyā
tikkhābhāvena. Tattheva tiṭṭhatīti bhuttākāreneva tiṭṭhati gahaṇiyā mandabhāvato.
Bhattachando uppajjateva bhuttaāhārassa sammā pariṇāmaṃ gatattā. Tenevāti
samavepākinibhāvene. Pattānaṃ bhogānaṃ parikkhiyamānaṃ na sahasā
ekajjhaṃyeva parikkhayaṃ gacchanti, atha kho anukkamena, tathā ñāyopīti āha
“anupubbenā”ti. Chātakabhayādināti ādi-saddena byādhibhayādiṃ saṅgaṇhāti.

305. Uddesasīsenā niddeso gahitoti āha “dhammaniddesā uddiṭṭhā”ti. Yasmā vā ye
dhammā uddisitabbaṭṭhena “uddesā”ti vuccanti. Teva dhammā niddisitabbaṭṭhena
niddesāti “dhammaniddesā uddiṭṭhā”ti attho vutto. Atha vā ye dhammā
aniccatādivibhāvanavasena uddhaṃ uddhaṃ desessanti, te dhammā tattheva
nisseso desessantīti evaṃ uddesaniddesapadānaṃ anattahantarā veditabbā.
Tatthāti jarāmarāṇasantike. Addhuvoti niddhuvo na thiro, aniccoti attho. Tenāha
“dhuvaṭṭhānavirahito”ti, ajātābhūtāsaṅkhatadhuvabhāvākāraṇavittoti attho.
Upanīyyatīti vā jarāmarāṇena lokaṃ sammā nīyati, tasmā addhuvoti evamettha attho
daṭṭhabbo. Tāyitunti jātiādi byasanato rakkhituṃ samatthena issarena attanā
virahitoti. “Imaṃ lokaṃ ito vaṭṭadukkhato mocessāmi, jarābyādhimaraṇānaṃ taṃ
adhibhavituṃ na dassāmi”ti evaṃ abhisaratīti abhissaraṇaṃ, lokassa sukhassa dātā

hitassa vidhātā koci issaro, tadabhāvato āha “anabhissaroti asaraṇo”ti. Nissako mamāyitabbavatthuabhāvato, tenāha “sakabhaṇḍavirahito”tiādi. Taṇhāya vase jāto taṇhāya vijitoti katvā “taṇhāya dāso”ti vuttaṃ.

306. Hatthivisayattā hatthisannissitattā vā hatthisippaṃ “hatthī”ti gahitanti āha - “hatthisminti hatthisippe”ti, sesapadesupi ese va nayo. Sātisayaṃ ūrubalaṃ etassa atthīti ūrubalīti āha - “ūrubalasampanno”ti, tamevatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “yassa hī”tiādi vuttaṃ. Abhinnaṃ parasenaṃ bhindato bhinnaṃ sakasenaṃ sandhārayato upatthambhayato. Bāhubalīti etthāpi “yassa hi phalakañca āvudhañca gahetvā”tiādinā attho vattabbo, idha pana parahatthagataṃ rajjaṃ āharituṃ bāhubalanti yojanā. Yathā hi “ūrubalī”ti etthāpi bāhubalaṃ anāmasitvā attho, evaṃ “bāhubalī”ti ettha ūrubalaṃ anāmasitvā attho veditabbo, āhito ahaṃmāno etthāti attā, attabhāvo. Alaṃ samattho attā etassāti alamatthoti āha “samatthaattabhāvo”ti.

Pariyodhāyāti vā parito ārakkhaṃ odahitvā. “Saṃvijjante kho, bho raṭṭhapāla, imasmiṃ rājakule hatthikāyāpi...pe... vattissantī”ti idampi so rājā upari dhammuddesassa kāraṇaṃ āharanto āha.

Vuttasseva anu pacchā gāyana vasena kathaṇaṃ anugīti. Tā pana gāthā dhammuddesānaṃ desanānupubbiṃ anādiyitvāpi yathārahaṃ saṅgaṇhanavasena anugītāti āha “catunnaṃ dhammuddesānaṃ anugīti”nti.

307. Ekanti ekajātiyaṃ. Vatthukāmakilesakāmā visayabhedena bhinditvā tathā vuttāti daṭṭhabbo.

Sāgarantenāti sāgarapariyanta.

Aho vatāti socane nipāto, “aho vata pāpaṃ kataṃ mayā”tiādīsu viya. Amarātiādīsu āhūti kathenti. Mataṃ uddissa “amha”nti vattabbe sokavasena “amara”nti vuccati.

Vosānanti niṭṭhaṃ, pariyosānanti attho. Sāvāti paññā eva. Dhanatoti sabbadhanato. Uttamatarā seṭṭhā, tenevāha “paññājīvaṃ jīvitamāhu seṭṭha”nti.

Tesu pāpaṃ karontesu sattesu, niddhāraṇe cetāṃ bhumma vacanaṃ. Paramparāyāti attabhāva paramparāya. Saṃsāraṃ āpajjitvāti bhavādīsu saṃsārassa āpajjanahetuṃ āpajjanto paralokaṃ upeti, paralokaṃ upentova bahuvidhadukkhasaṅkhātāṃ gabbhañca upeti. Tādisassāti tathārūpassa gabbhavāsadukkhādīnaṃ adhiṭṭhānabhūtassa appapaññaṃ aṇṇo appapañño ca abhisaddahanto hitasukhāvahanti pattiyāyanto.

“Pāpadhammo”ti vuttattā tādisassa paraloko nāma duggati evāti āha “paramhi apāyalohe”ti.

Vividharūpenāti rūpasaddādivasena tatthapi pañītatarādivasena bahuvidharūpena.

Sāmaññamevāti samaṇabhāvo eva seyyo. Ettha ca ādito dvīhi gāthāhi catuttho dhammuddeso anugīto. Catutthagāthāya tatiyo. Pañcamagāthāya dutiyo. Chaṭṭhagāthāya dutiyatatiyā. Sattamagāthāya paṭhamo dhammuddeso anugīto, aṭṭhamādīhi pavattinivattīsu kāmesu nekkhamme ca yathārahaṃ ādīnavānisamsaṃ vibhāvetvā attano pabbajjakāraṇaṃ paramato dassento yathāvuttadhammuddesaṃ nigameti, tena vuttaṃ “tā pana gāthā dhammuddesānaṃ desanānupubbiṃ anādiyitvāpi yathārahaṃ saṅgaṇhanavasena anugītāti”ti. Sesāṃ suviññeyyameva.

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. Pubbe maghadevo nāma rājāti atītakāle imasmiṃyeva kappe
anekavassasahassāyukesu manussesu paṭipāṭiyā uppannānaṃ caturāsītisahassānaṃ
cakkavattirājūnaṃ ādipuriso maghadevoti evaṃnāmo rājā.

Dhammoti rājadhammoti lokikā vadanti. Mahābodhinidhānapāramitāsaṅkhāto pana
dhammo atthīti dhammiko. Dhammenāti ñāyena. Tadā
brahmavīhārādibhāvanādharmassa rañño anadhiḡatattā tassapi vā anabhijjhādīhi
samānayogakkhamattā vuttaṃ “dasakusalakammaṃpathe t̥hito”ti. Dhammanti
dhammato anapetaṃ. Tathā hi ca so pakkhapātābhāvato “samo”ti vuccatīti āha
“samaṃ caratī”ti. Pakatiniyāmenevāti paveṇiyā āgataniyāmeneva. Yasmā
nigamajanapadesu yebhuyyena gahapatīnaṃ saṅgaho, tasmā aṭṭhakathāyaṃ
“gahapatikāna”ntveva vuttaṃ. Pāḷiyaṃ pana aññameva nāgaracārittaṃ, aññaṃ
negamajanapadacārittanti te visuṃ gahitā “negamesu ceva janapadesu cā”ti.
Paccuggamananiggamanavasena uposathassa paṭiharaṇaṃ pāṭihāriyo, so eva
pāṭihāriko, pakkho. Ime divasāti ime cattāro divasā.

309. Devoti maccu abhibhavanaṭṭhena. Yathā hi devo pakatisatte abhibhavati, evaṃ
maccu satte abhibhavati. “Ahaṃ asukaṃ maddituṃ āgamissāmi, tvaṃ tassa kese
gahetvā mā vissajjehī”ti maccudevassa āṇākarā dūtā viyāti dūtāti vuccanti.
Alaṅkatapaṭiyattāyāti idaṃ attano dībbaṇubhāvaṃ āvikatvā t̥hitāyāti dassetuṃ
vuttaṃ. Devatābyākaraṇasadisameva hoti na cireneva maraṇasambhavato.
Visuddhidevānanti khīṇāsavabrahmānaṃ. Te hi carimabhave bodhisattānaṃ
jiṇṇādike dassenti.

Dukhitañca byādhitanti byādhibhāvena sañjātadukkhanti attho.
Antimabhavikabodhisattānaṃ visuddhidevehi upaṭṭhāpitabhāvaṃ upādāya
tadaññesaṃ tehi anupaṭṭhāpitānampi paṇḍitānaṃ tathā voharitabbatā
pariyāyasiddhāti āha “iminā pariyāyenā”ti.

Disampatīti vibhattialopena niddeso, disāsīsena desā vuttāti desānaṃ adhipatirājāti
attho. Uttamaṅge sirasi ruhantīti uttamaṅgaruhā, kesā. Te panettha yasmā palitattā
avisesato sabbapacchimavayasandassakā honti, tasmā “vayoharā”ti vuttā.

Purisayugo yasmā tasmīṃ vaṃse sañjātapurisaṭṭhitiyā paricchinno, tasmā āha
“vaṃsasambhave purise”ti. Rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpentoti iminā
kumārakapabbajjāya upagatabhāvaṃ dasseti.

Parihariyamānovāti aññena aññena parihariyamāno viya velāya velāya tena mahatā
parijanena upaṭṭhiyamāno kumārakīḷaṃ kīḷīti attho. Keci pana “parihariyamāno
evā”ti avadhāraṇavasena atthaṃ vadanti, tathā sati caturāsītivassasahassāni
thaññapāyī taruṇadārako ahoṣīti āpajjatīti tadayuttaṃ. Kumārakālaṃ vatvā
tadanantaraṃ oparajjavacanato viruddhañcetaṃ..

311. Savaṃsavasena āgatā puttanaṭṭuādayo puttā ca paputtā ca etissāti
puttapaputtakā paramparā. Nihatanti nihitaṃ t̥hapitaṃ, pavattitanti attho. Nihatanti
vā satataṃ patiṭṭhitabhāvena vaḷaṇṇitanti attho. Tenāha “kalyāṇavatta”nti.
Atirekatarā dve guṇāti mahāsattassa maghadevakālato atirekatarā dve guṇā
itararājūhi pana atirekatarā anekasatasahassappabhedā eva guṇā ahesunti.

312. Tettiṃsa sahapuññaṅkārino ettha nibbattāti taṃsahacaritaṭṭhānaṃ tettiṃsaṃ, tadeva tāvatīṃsaṃ, taṃnivāso etesanti tāvatīṃsā. Nivāsabhāvo ca tesāṃ tattha nibbattanapubbakoti āha - “devānaṃ tāvatīṃsānanti tāvatīṃsabhavane nibbattadevāna”nti. Raññoti nimimahārājassa. Ovāde ṭhatvāti “sīlaṃ arakkhanto mama santikaṃ mā āgacchatū”ti niggaṇhanavasena, “ekantato mama vijite vasantena sīlaṃ rakkhitabba”nti evaṃ pavattitaovādavasena ovāde ṭhatvā.

Atha nanti mahājutikaṃ mahāvippahāraṃ mahānubhāvaṃ nimirājānaṃ.
“Sakkohamasmi devindo, tava santikamāgato”ti attano sakkabhāvaṃ pavedetvā
“kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmī”ti āha. Tenāha “sabbabhūtānamissarā”tiādi.

Sīlaṃ upādāya omakatāya “ki”nti hīlento vadati. Guṇavisiṭṭhatāyāti
lābhayasādīnañceva piyamanāpatādīnañca āsavakkhayapariyosānānaṃ
nimittabhāvena uttamaguṇatāya. Tadā sakko anuruddhatthero, so attano
purimajātiyaṃ paccakkhasiddhaṃva dānato sīlaṃ mahantaṃ vibhāvento
“ahañhī”tiādimāha. Tattha attanā vasiyamānaṃ kāmāvacaradevalokaṃ sandhāya
“pettivisayato”ti vuttaṃ. Tassa hi kappasatasahassaṃ vivaṭṭajjhāsaya
pūritapāramissa devaloko petaloko viya upaṭṭhāsi. Tenevāha
“accharāgaṇasaṅghuṭṭhaṃ, pisācagaṇasevita”nti.

Khattiyeti khattiyajātiyaṃ. Visujjhatīti brahmalokūpapattiṃ sandhāya vadati
kāmasaṃkilesavisujjhanato. Kāyāti ca brahmakāyamāha.

Imassa mama adiṭṭhapubbarūpaṃ disvā “ahudeva bhaya”nti cintetvā āha
“avikampamāno”ti. Bhāyanto hi cittassa aññathattena kāyassa ca chambhitattena
vikampati nāma. Tenāha “abhāyamāno”ti. Sukhaṃ kathetuṃ hotīti puññaphalaṃ
kathetuṃ sukhaṃ hoti.

313. Manaṃ āgama yuttāyeva hontīti mātālissa sakkasseva cittaṃ jānitvā yuttā
viya honti, rathe yuttaājānīyakiccaṃ karonti devaputtā. Evaṃ tādise kāle tathā
paṭipajjanti, yathā erāvaṇo devaputto hatthikiccaṃ. Naddhito paṭṭhāyāti
rathapañjarapariyantena akkhassa sambandhaṭṭhānaṃ naddhī, tato paṭṭhāya. Akkho
bajjhati etthāti akkhabaddho, akkhena rathassa baddhaṭṭhānaṃ. Yathā devalokato
yāva candamaṇḍalassa gamanavīthi, tāva attano ānubhāvena heṭṭhāmukhameva
rathaṃ pesesi, evaṃ candamaṇḍalassa gamanavīthito yāva rañño pāsādo, tāva
tatheva pesesi. Dve magge dassetvāti patodalaṭṭhiyā ākāsaṃ vilikhanto viya attano
ānubhāvena nirayagāmī devalokagāmī cāti dve magge dassetvā. Katamenātiādi
desanāmattaṃ, yathā tena rathena gacchantassa nirayo devaloko ca pākaṭā honti,
tathā karaṇaṃ adhippettaṃ.

Vuttakāraṇameva sandhāyāha mahāsatto “ubhayeneva maṃ mātali nehi”ti.
Dugganti duggamaṃ. Vettaraṇinti evaṃnāmaṃ nirayaṃ. Kuthitanti pakkuthitaṃ
nipakkatelasadisajālaṃ. Khārasaṃyuttanti khārodakasadisāṃ.

Rathaṃ nivattetvāti nirayābhimukhato nivattetvā. Bīraṇīdevadhītāyāti “bīraṇī”ti
evaṃnāmikāya accharāya. Soṇadinnadevaputtassāti “soṇadinno”ti evaṃnāmakassa
devaputtassa. Gaṇadevaputtānanti gaṇavasena puññaṃ katvā gaṇavaseneva
nibbattadevaputtānaṃ.

Pattakāleti upakaṭṭhāya velāya. Atithinti paccekasambuddhaṃ. Kassapassa bhagavato sāsane ekaṃ khīṇāsavatttherantipi vadanti. Mātāva puttaṃ sakimābhinandīti yathā pavāsato āgataṃ puttaṃ mātā sakim ekavāraṃ āgatakāle abhinandati, tathā niccakāle abhinandi sakkaccaṃ parivisi. Saṃyamā saṃvibhāgāti sīlasaṃyamā saṃvibhāgasīlā. Jātaketi nimijātake.

Cittakūṭanti devanagarassa dakkhiṇadisāya dvārakoṭṭhakaṃ. Sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkontoti mahāsatte pavattaṃ devatānaṃ sakkārasammānaṃ paṭicca uppannaṃ attano usūyacittaṃ bahi anāvikatvā abbhantareyeva ca naṃ ṭhapetuṃ asakkonto. Aññesaṃ puññaṃ vasāhīti sakkassa mahāsattaṃ rosetukāmatāya ārādhanāṃ nidasseti. Purāṇasakko dīghāyuko, taṃ upādāya jarājīṇṇaṃ viya katvā “jarasakko”ti vuttaṃ.

315. Sesāṃ sabbanti pabbajjupagamanā sesāṃ attano vaṃse porāṇarājūnaṃ rājacārittaṃ. Pākatikanti puna sabhāvattameva gato ahosi, apabbajitabhāvavacanenevassa brahmavihārabhāvanādīnaṃ pabbajjāguṇānaṃ abhāvo dīpito hoti.

316. Vīriyaṃ akaronto samucchindati, na tāva samucchinnaṃ, kalyāṇamittasaṃsaggādipaccayasamavāye sati sīlavataṃ kalyāṇavattaṃ pavattetuṃ sakkoti. Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti tassa tattha nirāsabhāvena paṭipattiyā eva asambhavato. Satta sekhā pavattenti kalyāṇavattassa apariniṭṭhitakiccattā. Khīṇāsavena pavattitaṃ nāma pariniṭṭhitakiccattā. Sesāṃ suviññeyyameva.

Maghadevasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317. Madhurāyanti uttaramadhurāyaṃ. Gundāvaneti kālasippalivane. Atimuttakavaneti ca vadanti. Catūsu vaṇṇesu brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo. Paṇḍaroti parisuddho. Kāḷakoti aparisuddho. Jātigottādipaññāpanaṭṭhānesūti jātigottādivasena suddhacintāyaṃ brāhmaṇā eva suddhajātikā, na itareti adhippāyo. Saṃsārato vā suddhacintāyaṃ brāhmaṇāva sujjhanti vedavīhitassa suddhavidhino aññesaṃ avisayattāti adhippāyo. Taṃ panetaṃ tesāṃ virujjhati khattiyavessānampi mantajjhenassa anuññātattā, mantajjhenavidhinā ca saṃsārasuddhiyābhāvato. Puttā nāma anorasāpi honti, na tathā imeti āha “orasā”ti. Ure saṃvaḍḍhitaputtopi “orasā”nti vuccati. Ime pana mukhato niggato hutvā ure saṃvaḍḍhāti dassetuṃ “orasā mukhato jātā”ti vuttaṃ. Tato eva brahmato jātāti brahmajā, brahmasambhūtāpi “brahmajā”ti vuccanti, na tathā ime. Ime pana paccakkhato brahmunā nimmitāti brahmanimmitā, tato eva brahmato laddhabbavijjādīdāyajjadāyādāti brahmadāyādāti sabbametaṃ brāhmaṇānaṃ katthanāpalāpasadisāṃ viññūnaṃ appamāṇaṃ avimaddakkhamaṃ vācāvatthumattaṃ brahmakuttasseva abhāvato. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ visuddhimaggavaṇṇanāyaṃ vuttameva. Tenāha “ghosoyevā”tiādi. Vohāramattamevetanti etaṃ “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”tiādi vacanamattameva, na tassa attho tehi adhippetappakāro atthi.

318. Samijjheyyāti ditṭhidīpanavasena attano ajjhāsaya nippahajjeyya. Tenāha “manoratho pūreyyā”ti. Khattiyopīti parakhattiyopi. Assāti samiddhadhanādīṃ pattassa. Tenāha - “issariyasampattassā”ti nesanti etesaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ ettha pubbuṭṭhāyibhāvādinā itarehi upacaritabbatāya na kiñci nānākaraṇanti yojanā.

322. Ahaṃ cīvarādīhi upaṭṭhāko, tumhākaṃ icchitacchitakkhaṇe vadeyyātha yenatthoti yojanā. Corādiupaddavanisedhanena rakkhāgutti, dānādinimittaupaddavanisedhanena āvaraṇagutti. Paccuppannānatthanisedhanena vā rakkhāgutti, āgāmanatthanisedhanena āvaraṇagutti. Ettha ca khattiyādīsu yo yo issaro, tassa itarena anuvattetabbabhāve, kusalākusalakaraṇena nesaṃ vasena laddhabbaabhisamparāye, pabbajitehi laddhabbasāmīcikiriya ca aṇumattopi viseso natthi, tasmā so visesābhāvo pāḷiyaṃ tattha tattha vāre “evaṃ sante”tiādinā vibhāvito. Sesaṃ suviññeyyameva.

Madhurasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. Olokanakapadumanti līlāravindaṃ. Tasmāti kokanadasaṇṭhānattā kokanadoti saṅkhaṃ labhi.

325. Yāva pacchima...pe... phalakaṃ vuttaṃ tassa sabbapacchā santhatattā. Uparimaphalagatañhi sopānamatthakaṃ. Olokanatthaṃyevāti na kevalaṃ bhagavato āgamaññeva olokanatthaṃ, atha kho attano patthanāya santharāpitāya celapaṭikāya akkamanassapi.

Sakuṇapotaketi kādambaṭṭibhaputtake. Añño bhavēyāti tasmiṃ attabhāve mātugāmato añño idāni bhariyābhūto mātugāmo bhavēya. Puttaṃ labheyyāti attano kammavasena puttaṃ, no tassa. Ubhohīti imehi eva ubhohi. Imehi kāraṇehīti tassa rājakumārassa buddhaṃ paṭicca micchāgahaṇaṃ, titthiyānaṃ ujjhāyanaṃ, anāgate manussānaṃ bhikkhūnaṃ uddissa vipaṭisāroti imehi tīhi kāraṇehi. Paññattanti santhatam celapaṭikaṃ. Maṅgalaṃ icchantīti maṅgalikā.

326. Tatiyaṃ kāraṇanti iminā bhikkhūsu vipaṭisārānuppādanamāha. Yaṃ kiñci paribhuñjana-sukhaṃ kāmasukhallikānuyogoti adhippāyena kāmasukhallikānuyogasaññi hutvā...pe... maññamāno evamāha.

327. Atha naṃ bhagavā tato micchābhinivesato vivecetukāmo “so kho aha”ntiādinā attano dukkaracariyaṃ dassetuṃ ārabhi. Mahāsaccake vuttanayeneva veditabbaṃ “so kho aha”ntiādiṭṭhassa tattha āgataniyāmeneva āgatattā. Pāsarāsisutte vuttanayenāti etthāpi esevo nayo.

343. Aṅkusaṃ gaṇhanti etena tassa gahaṇe cheko hotīti aṅkusagahaṇasippaṃ. Meghautunti meggaṃ paṭicca uppannasītautū. Pabbatautunti pabbataṃ paṭicca uṇhautū. Ubhayavasena ca tassa tathā sītuṇhaututo eno āgatoti ta-kārassa da-kāraṃ katvā udenoti nāmaṃ akāsi.

Tāpaso ogāḷhaññāvasena rañño matabhāvaṃ ñatvā. Ādito paṭṭhāyāti kosambinagare parantaparañño aggamaheśabhāvato paṭṭhāya. Pubbeti sīlavantakāle. Hatthiganthanti hatthīnaṃ attano vase vattāpanasatthaṃ. Tenevassa taṃ sikkhāpeti, kiccañca ijjhati.

344. Padahanabhāvoti bhāvanānuyogo. Padhāne vā niyutto padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno, tasseva padhāniyabhāvassa aṅgāni kāraṇāni padhāniyaṅgāni. Saddhā etassa atthīti saddho. Kiñcāpi paccekabodhisattānampi abhinīhārato paṭṭhāya āgatā āgamanasaddhā eva, mahābodhisattānaṃ pana saddhā garutarāti sā eva gahitā. Acalabhāvena okappaṇaṃ “sammāsambuddho bhagavā, svākhyāto dhammo,

suppaṭipanno saṅgho”ti kenaci akampiyabhāvena ratanattayaguṇe ogāhitvā kappanam. Pasāduppatti ratanattaye pasīdanameva. Bodhinti catumaggaññanti vuttaṃ taṃnimittattā sabbaññutaññāṇassa, bodhīti vā sammāsambodhi. Sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañhi maggaññāṇaṃ, maggaññāṇapadaṭṭhānañca sabbaññutaññāṇaṃ “sammāsambodhī”ti vuccati. Nicchitasubuddhatāya dhammassa sudhammatā saṅghassa suppaṭipatti vinicchitā eva hotīti āha “desanāsīsameva ceta”ntiādi. Tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijjhati ratanattayasaddhāya “imāya paṭipadāya jarāmarañato muccissāmī”ti padhānānuyoge avaṃmukhasambhavato.

Appābādhotiādi heṭṭhā vuttameva. Aḡuṇaṃ pakāsetā āyatiṃ saṃvaraṃ āpajjitā sammāpaṭipattiyā visodhanatthaṃ. Udayaṇca atthaṇca gantunti “avijjāsamudayā”tiādinā pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ udayaṇca vayaṇca jānitum. Tenāha “etenā”tiādi. Parisuddhāya upakkilesavinimuttāya. Nibbijjhanti tadaṅgavasena pajahitum samucchadappahānassa paccayo bhavitum. Yaṃ dukkhaṃ khīyatīti kilesesu appahīnesu tena tadupanissayakammaṃ paṭicca yaṃ dukkhaṃ uppajjeyya, taṃ sandhāya vuttaṃ.

345. Sesadivaseti sattadivasato paṭṭhāya yāva dve rattindivā.

346. Kucchisannissito gabbho nissayavohārena “kucchī”ti vuccati, so etissā atthīti kucchimatī. Tenāha “āpannasattā”ti. Ārakkho paṇassa paccupaṭṭhito hotīti mātaraḡ gahitasaraṇaṃ gabbhavuṭṭhitassa tassa saraṇagamaṇaṃ pavedayitassa kusalaṃ saraṇaṃ nāma, mātu katarakkho puttassapi paccupaṭṭhitoti. Mahallakakāleti vacanatthaṃ jānanakāle. Sārentīti yathādiṭṭhaṃ yathābalaṃ ratanattayaguṇapatiṭṭhāpanavasena assa sārenti. Sallakkhetvāti vuttamatthaṃ upadhāretvā. Saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti ratanattayassa saraṇabhāvasallakkhaṇapubbakatanninnacittabhāvatova. Sesam suviññeyyameva.

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. Aṅgulīnaṃ mālaṃ dhāretīti iminā anvatthā tassa samaññāti dasseti. Tatrāti tasmiṃ ācariyavacanena aṅgulimālassa dhāraṇe. Karīsasahassakhette ekasālisīsaṃ viya apaññāyamānasakakicco hotīti adhippāyo. Takkasīlaṃ pesayimsu “tādisassa ācariyassa santike sippuggahasammāpayogena diṭṭhadhammike samparāyike ca atthe jānanto bhāriyaṃ na kareyyā”ti. Bāhirakā ahesuṃ ahiṃsakassa vattasampattiyā ācariyassa cittasabhāvato nibbattanatibhāvena. Sineheneva vadanteti sinehena viya vadante.

Gaṇanampi na uggaṇhātīti gaṇanavidhimpī na sallakkheti. Tattha kāraṇamāha “pakatiyā”tiādinā. Ṭhapitaṭṭhāneti rukkhagacchantarādike ṭhapitaṭṭhāne sakuntasiṅgālānaṃ vasena aṅguliyo vinassanti. Bhaggavoti kosalarañño purohitaṃ gottena vadati. Coro avissāsanīyo sāhasikabhāvato. Purāṇasanthatā sākhā avissāsanīyā vicchikādīnaṃ pavesanayogyattā. Rājā avissāsanīyo issariyamadena dhanalobhena ca kadāci jīvite saṅkābhāvato. Itthī avissāsanīyā lolasīlacittabhāvato. Anuddharaṇīyo bhavissati saṃsārapaṅkato.

348. Saṅkaritvāti “mayaṃ ekajjhaṃ sannipatitvā coraṃ māretvā vā palāpetvā gamissāmā”ti saṅkaraṃ katvā. Iddhābhisaṅkhāranti abhisaṅkharaṇaṃ adhiṭṭhānaṃ. Abhisaṅkhāsīti adhiṭṭhahi. Saṃharitvāti saṃkhipitvā. Orabhāgeti corassa orabhāge.

349. Daṇḍoti paharaṇahatthacchedanādiko daṇḍanasāṅkhāto daṇḍo.
Pavattayitabboti ānetabbo. Apanetvāti attano santānato samucchedavasena pahāya.
Paṭisaṅkhāyāti paṭisaṅkhānena. Avihimsāyāti karuṇāya. Sāraṇīyadhammesūti chasupi
sāraṇīyadhammesu, t̥hito aṭṭhitānaṃ pāpadhammānaṃ bodhimūle eva
samucchinnaṭṭā. Yathā atīte aparimitaṃ kālaṃ sandhāvitaṃ, evaṃ imāya paṭipattiya
anāgatepi sandhāvissatīti dassento “idānī”tiādimāha.

Itvevāti iti eva, iti-saddo nidassanatto. Tenāha “evaṃ vatvā yevā”ti. Akirīti ākiri,
pañcapi āvudhāni vikiri. Tena vuttaṃ “khipi chaḍḍesī”ti.

350. Ettovāti ato eva āgatamaggeneva sāvattiṃ gatā. Adhivāsessatīti “coraṃ
paṭisedhetuṃ gamissāmī”ti vutte tuṇhī bhavissati. Dāruṇakammena uppannānamanti
“aṅgulimālo”ti imaṃ nāmaṃ sandhāya vadati.

351. Hatthī araṇṇahatthī honti manussānaṃ tattha gantuṃ asakkuṇeyyattā, evaṃ
assāpi. Kūṭasahassānaṃ bhijjanakāraṇaṃ hoti therassa āgamanabhayena ghaṭe
chaḍḍetvā palāyanena. Gabbhamūlīhāyāti byākulagabbhāya. Pabbajjābalenāti
vuttaṃ, satthu desanānubhāvenāti pana vattabbaṃ. So hi tassāpi kāraṇanti. Ariyā
nāma jāti pabbajjā ariyabhāvatthāya jātīti katvā.

Mahāparittaṃ nāmetanti mahānubhāvaṃ parittaṃ nāmetaṃ. Tathā hi naṃ thero
sabbabhāvena ariyāya jāto saccādiṭṭhānena akāsi. Tenāha
“saccakiriyakataṭṭhāne”ti. Gabbhamūlīhanti mūlīhagabbhaṃ. Gabbho hi paripakko
sampajjamāno vijāyanakāle kammajavātehi sañcāletvā parivattito uddhampādo
adhosīso hutvā yonimukhābhimukho hoti, evaṃ so kassaci alaggo sotthinā bahi
nikkhamati, vipajjamāno pana viparivattanavasena yonimaggaṃ pidahitvā tiriyaṃ
nipajjati, tathā yassā yonimaggo pidahati, sā tattha kammajavātehi aparāparaṃ
parivattamānā byākulā mūlīhagabbhāti vuccati, taṃ sandhāya vuttaṃ
“gabbhamūlīha”nti.

Saccakiriyā nāma buddhāsayaṃ attano sīlaṃ paccavekkhitvā katā, tasmā saccakiriyā
vejjakammaṃ na hotīti daṭṭhabbaṃ. Therassapi cātiādinā upasaṅkamitabbakāraṇaṃ
vadati. Ime dve hetū paṭicca bhagavā therāṃ saccakiriyāṃ kāresi. Jātinti mūlajātiṃ.

352. Pariyādāya āhacca bhinnena sīsenā. Sabhāgadiṭṭhadhammavedanīyakammanti
niraye nibbattanasakakammasabhāgabhūtaṃ diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ.
Sabhāgatā ca samānavatthukatā samānārammaṇatāekavīthipariyāpannatādivasena
sabbathā sarikkhatā, sadisampi ca nāma tadevāharīyati yathā “tasseva kammaṃ
vipāko”ti ca “sā eva tittirī tāneva osadhānī”ti ca. Idāni tameva sabhāgataṃ
dassetuṃ “kammaṃ hī”tiādi āraddhaṃ. Kariyamānamevāti paccayasamavāyena
paṭipāṭiyā nibbattiyamānameva. Tayo koṭṭhāse pūreti,
diṭṭhadhammavedanīyāaparāpariyāyavedanīyāupapajjavedanīyasaṅkhāte tayo bhāge
pūreti, tesāṃ tiṇṇaṃ bhāgānaṃ vasena pavattati.

Diṭṭhadhammo vuccati paccakkhabhūto paccuppanno attabhāvo, tattha
veditabbaphalaṃ kammaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ. Paccuppannabhavato
anantaraṃ veditabbaphalaṃ kammaṃ upapajjavedanīyaṃ.
Diṭṭhadhammanantarabhavato aññasmīṃ attabhāvapariyāye attabhāvaparivatte
veditabbaphalaṃ kammaṃ aparāpariyāyavedanīyaṃ. Paṭipakkhehi anabhibhūtatāya,
paccayavisesena paṭiladdhavisēsatāya ca balavabhāvappattā tādisassa
pubbābhisaṅkhārassa vasena sātisaṃ hutvā pavattā paṭhamajavanacetanā

tasmiṃyeva attabhāve phaladāyini diṭṭhadhammavedanīyā nāma. Sā hi vuttākārena balavati javanasantāne guṇavisesayuttesu upakārānupakāravasappavattiyā āsevanālābhena appavipākatāya ca itaradvayaṃ viya pavattasantānuparamāpekkhaṃ okāsalābhāpekkhañca kammaṃ na hotīti idheva pupphamattaṃ viya pavattivipākamattaṃ phalaṃ deti.

Tathā asakkontanti kammaṃ phaladānaṃ nāma upadhipayogādipaccayantarasamavāyeneva hotīti tadabhāvato tasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ dātuṃ asakkontaṃ. Ahoṣikkamanti kammaṃyeva ahoṣi, na tassa vipāko ahoṣi, atthi bhavissati vāti evaṃ vattabbaṃ kammaṃ. Atthasādhikāti dānādipāṇātipātādiatthassa nipphādikā. Kā pana sāti āha “sattamajavanacetanā”ti. Sā hi sannitṭhāpakacetanā vuttanayena paṭiladdhavesā purimajavanacetanāhi laddhāsevanā ca samānā anantare attabhāve vipākadāyini upapajjavedanīyakammaṃ nāma. Tenāha “anantare attabhāve vipākaṃ deti”ti. Sati saṃsārappavattiyāti iminā asati saṃsārappavattiyā ahoṣikkamapakkhe tiṭṭhati vipaccanokāsassa abhāvatoti.

Samugghāṭitāni vipaccanokāsassa anuppattidhammatāpādanena. Diṭṭhadhammavedanīyaṃ atthi vipākārahābhāvassa anibbattitattā vipaccanokāsassa anupacchinnattā. Katūpacitañhi kammaṃ sati vipaccanokāse yāva na phalaṃ deti, tāva attheva nāma vipākārahābhāvato. “Yassa kho”ti idaṃ aniyamākāravacanaṃ bhagavatā kammaṃsarikkhatāvasena sādharmaṇato vuttanti āha “yādisassa kho”ti.

Pamādakilesavimuttoti pamādahetukehi sabbehi kilesehi vimutto.

Pāpassa pidhānaṃ nāma avipākadhammatāpādananti āha “appaṭisandhikaṃ kariyati”ti. Buddhasāsaneti sikkhāttayasaṅgahe buddhassa bhagavato sāsane. Yuttappayutto viharatīti akattabbassa akaraṇavasena, kattabbassa ca paripūraṇavasena pavattati.

Dissanti kujjantīti disā, paṭipakkhāti āha “sapattā”ti. Tappasaṃsapakāranti mettānisamsakittanākāraṃ. Kālenāti āmeḍitalopena niddesoti āha “khaṇe khaṇe”ti. Anukarontūti yesaṃ kalyāṇamittānaṃ santike suṇanti, yathāsutaṃ dhammaṃ tesāṃ anukarontu diṭṭhānugatikaraṇaṃ āpajjantu, attano veripuggalānampi bhagavato santike dhammassavanaṃ sammāpaṭipattiñca paccāsīti.

Tasanti gatiṃ patthayantīti tasā bhavantarādīsu saṃsaraṇabhāvato. Tenāha “tasā vuccanti sataṇhā”ti.

Netabbaṭṭhānaṃ udakaṃ nayanantīti nettikā. Bandhitvāti daḷhaṃ bandhitvā. Telakañjikenāti telamissitena kañjikenā.

Yādisova anitṭhe, tādisova itṭheti itṭhānitṭhe nibbikārena tādī. Yesaṃ pana kāmāmisādīnaṃ vantattā rāgādīnaṃ cattattā kāmoghādīnaṃ tiṇṇattā tādibhāvo bhavēyya, tesāṃ bhagavatā sabbaso vantā cattā tiṇṇā, tasmā bhagavā vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, yehi anaññasādhāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgatattā bhagavā tādibhāvena ukkaṃsapāramippatto taṃniddeṣo, tehi guṇehi yāthāvato niddisitabbatopi tādī. Yathā yantarajjuyā yantaṃ nīyati, evaṃ yāya taṇhāya bhavo nīyati, sā “bhavanetti bhavarajjū”ti vuttā. Tenāha “tāya hī”tiādi, kammāni kusalādīni vipaccayanti apaccayanti etāyāti kammavipāko. Apaccayabhāvo nāma ariyamaggacetanāyāti āha “maggacetanāyā”ti. Yāva na kilesā pahīyanti, tāva ime sattā saiṇā eva aserivihārabhāvatoti āha “aṇaṇo nikkilesa jāto”ti.

Theyyaparibhogo nāma sāmiparibhogābhāvato. Bhagavatāpi hi attano sāsane sīlavato paccayā anuññātā, na dussīlassa, dāyakānaṃ sīlavatoyeva pariccāgo, na dussīlassa attano kārānaṃ mahapphalabhāvassa paccāsīsanato. Iti satthārā ananuññātattā dāyakehi ca apariccattattā “dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāmā”ti vuttaṃ. Iṇavasena paribhogo iṇaparibhogo. Paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā abhāvato iṇaṃ gahetvā paribhogo viyāti attho. Yasmaṃ sekkhā bhagavato orasaputtā, tasmā te pitusantakānaṃ paccayānaṃ dāyādā hutvā te paccaye paribhuñjanti tesāṃ paribhogo dāyajjaparibhogo nāma. Kiṃ pana te bhagavato paccaye paribhuñjanti, udāhu gihīhi dinnanti? Gihīhi dinnāpi te bhagavatā anuññātattā bhagavato santakā honti ananuññātesu sabbena sabbaṃ paribhogābhāvato anuññātesuyeva paribhogasambhavato. Dhammadāyādasuttañcettha sādhaṃ.

Avītarāgānaṃ taṇhāparavasatāya paccayaparibhoge sāmibhāvo natthi, tadabhāvena vītarāgānaṃ tattha sāmibhāvo yathāruci paribhogasambhavato. Tathā hi te paṭikūlāpi appaṭikūlākārena, appaṭikūlāpi paṭikūlākārena tadubhayaṃ vivajjetvā upekkhākārena ca paccaye paribhuñjanti, dāyakānañca manorathaṃ paripūrenti. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge, taṃsaṃvaṇṇanāsu ca vuttanayeneva veditabbaṃ. Kilesaīnānaṃ abhāvaṃ sandhāya “aṇaṇo”ti vuttaṃ, na paccavekkhitaparibhogamattaṃ. Tenāha āyasmā ca bākulo - “sattāhameva kho ahaṃ, āvuso, saraṇo raṭṭhapiṇḍaṃ bhuñji”nti.

Vatthukāmakilesakāmehi taṇhāya pavattiākāraṃ paṭicca atthi ramaṇavohāroti āha - “duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthava”nti. Mantitanti kathitaṃ. Uppannehi satthupaṭiññehi. Saṃvibhattāti kusalādivasena khandhādīhi ākārehi vibhattā. Sundaraṃ āgamananti svāgataṃ. Tato eva na kucchitaṃ āgataṃ. Soḷasavidhakiccassa pariyositattā āha “taṃ sabbaṃ mayā kata”nti. Maggapaññāyameva tatiyavijjāsamaññāti āha - “tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi”ti.

Aṅgulimālasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. Pakatiniyāmenāti yathā sokuppattito pubbe iti kattabbesu asammohavasena cittaṃ pakkhandati, tāni cassa upaṭṭhahanti, na evaṃ sokassa cittasaṅkocasabhāvato. Tena vuttaṃ “pakatiniyāmena pana na paṭibhanti”ti. Keci pana “sāmantā katipaye na kuṭumbaṃ sandhāreti. Tenāha ‘na sabbena sabbaṃ paṭibhanti’ti” vadanti. Etthāti duttiyapade. Anekatthattā dhātūnaṃ “na paṭibhātī”ti padassa “na ruccatī”ti atthamāha. Na paṭibhātīti vā bhuñjitukāmatācittaṃ na upaṭṭhanti attho. Paṭiṭṭhitokāsanti indriyāviṭṭhattāṇaṃ vadati. Piyāyitabbato piyo jāti uppattiṭṭhānaṃ etesanti piyajātikā. Piyo pabhuti etesanti piyappabhutikāti vattabbe, u-kārassa va-kāraṃ, ta-kārassa ca lopam katvā “piyappabhāvikā”ti vuttaṃ. Tenāha “piyato pabhavanti”ti.

355. Para-saddena samānatthaṃ ajjhattikabhāvanisedhanatthaṃ “pire”ti padanti āha “amhākaṃ pare”ti. Pireti vā “parato”ti iminā samānatthaṃ nipātapadanti āha “cara pireti parato gacchā”ti.

356. Dvidhā chetvāti ettha yadi itthī tassa purisassa piyā, kathaṃ dvidhā chindatīti āha “yadi hī”tiādi.

357. Kathaṃ katheyyanti yathā bhagavā etassa brāhmaṇassa kathesi, so ca me kathesi, tathā cāhaṃ katheyyaṃ. Maraṇavasena vipariṇāmo attabhāvassa parivattattā. Palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo mittasanthavassa samāgamassa ca aññathābhūtattā.

Chaḍḍitabhāvenāti parivattitabhāvena. Hatthagamanavasena aññathābhāvo pubbe savase vattitānaṃ idāni vase avattanabhāvena.

Ācamehīti ācamanaṃ mukhavikkhālaṇaṃ kārehi. Yasmā mukhaṃ vikkhālentā hi hatthapāde dhovitvā vikkhāleti, tasmā “ācamitvā”ti vatvā pacchāpi tassa atthaṃ dassento “mukhaṃ vikkhāletvā”ti āha. Sesaṃ suviññeyyameva.

Piyājātikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

359. Sāvajjatāya upārambhaṃ arahatīti opārambho. Tenāha “dosāṃ āropanāraho”ti. Bālā upārambhavatthumaññaṃ amūlakampi naṃ āropentā ugghosenti, tasmā te anāmasitvā “viññūhī”ti idaṃ padaṃ gahetvā pañhena ñātuṃ icchitena atthena upārambhādīnaṃ upari uttaraṃ paripūretuṃ nāsakkhimhā. Taṃ kāraṇanti taṃ uppattikāraṇaṃ. Yadi hi mayā “viññūhī”ti padaṃ pakkhipitvā vuttaṃ bhaveyya, pañhā me paripuṇṇā bhaveyya, na pana vuttā. Idāni pana taṃ kāraṇaṃ uttaraṃ āyasmatā ānandena “viññūhī”ti evaṃ vadantena paripūritaṃ.

360. Kosallapaṭipakkhato akosallaṃ vuccati avijjā, taṃsamuttānato akosallasambhūto. Avajjaṃ vuccati garahitabbaṃ, saha avajjehīti sāvajjo, gārayho. Rāgādidosahi sadoso. Tehi eva sabyābajjho, tato eva sampati āyatiñca sadukkho. Sabyābajjhādiko nissandavipāko.

Tathā attho vutto bhavyeyyāti pucchāsabhāgenapi attho vutto bhavyeyya, pucchantassa pana na tāva cittārādhaṇaṃ. Tenāha - “evaṃ byākaraṇaṃ pana na bhāriya”nti, garukaraṇaṃ na hoti visārajjānaṃ na siyāti adhippāyo. Tenāha - “appahīnaakusalopi hi pahānaṃ vaṇṇeyyā”ti. Evarūpo pana yathākārī tathāvādī na hoti, na evaṃ bhagavāti āha “bhagavā”tiādi. Evaṃ byākāsīti “sabbākusaladhammapahīno kho, mahārāja, tathāgato”ti evaṃ byākāsī. Sukkapakkhepi eseve nayoti iminā “sabbesaṃyeva kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadaṃ vaṇṇetī”ti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhavyeyya, evaṃ byākaraṇaṃ pana na bhāriyaṃ, asampāditakusaladhammopi upasampadaṃ vaṇṇeyya. Bhagavā pana sammadeva sampāditakusalattā yathākārī tathāvādīti dassetuṃ “evaṃ byākāsī”ti imamattamaṃ dasseti. Sesaṃ suviññeyyameva.

Bāhitikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. Medavaṇṇā ulupavaṇṇā ca tattha tattha pāsāṇā ussannā ahesunti medālupanti gāmassa samañña jātā. Ulupavaṇṇāti candasaṃānavaṇṇatāya medapāsāṇā vuttāti keci. Atthakathāyaṃ pana “medavaṇṇā pāsāṇā kirettha ussannā ahesu”nti idaṃ vuttaṃ. Assāti senāpatissa. Kathāsamuṭṭhāpanatthanti mallikāya sokavinodanadhammakathāsamuṭṭhāpanatthaṃ.

Raññaṭi pasenadīkosalarañña. Mahaccāti mahatīyā. Padavipallāsena cetam vuttam. Pasādamarahantīti pāsādikāni. Tenāha “saha rañjanakānī”ti. Yāni pana pāsādikāni, tāni passitum yuttāni. Pāsādikānīti vā saddahanasahitāni. Tenāha “pasādajanakānī”ti. “Appābādha”nti ādisu viya appasaddo abhāvatthoti āha “nissaddānī”ti. Aniyamatthavācī ya-saddo aniyamākāravācakopi hotīti “yatthā”ti padassa “yādisesū”tiādimāha. Tathā hi aṅgulimālasutte “yassa kho”ti padassa “yādisassa kho”ti attho vutto.

366. Paṭicchadanti paṭicchādakam. Rājakakudhabhaṇḍānīti rājabhaṇḍabhūtāni. Rahāyatīti raho karoti, maṃ ajjhesatīti attho.

367. Yathāsabhāvato ñeyyam dhāreti avadhāretīti dhammo, ñāṇanti āha “paccakkhañāṇasaṅkhātassa dhammassā”ti. Anunayoti anugacchanako. Diṭṭhena hi adiṭṭhassa anumānam. Tenāha “anumānam anubuddhī”ti. Āpāṇakoṭīkanti yāva pāṇakoṭi, tāva jīvitapariyosānam. Etanti dhammanvayasasaṅkhātam anumānam. Evanti “idha panāha”nti vuttapakārena.

369. Cakkhum abandhante viyāti apāsādikatāya passantānam cakkhum attani abandhante viya. Kulasantānānubandho rogo kularogo. Uḷāranti sānubhāvam. Yo hi ānubhāvasampanno, tam “mahesakka”nti vadanti. Arahattam gaṇhantoti ukkaṭṭhaniddesoyam, heṭṭhimaphalāni gaṇhantopi.

373. Jīvikā jīvitavutti.

374. Dhammam ceteti samvedeti etehīti dhammacetiyāni, dhammassa pūjāvacaṇāni. Nanu cetāni buddhasaṅghaguṇadīpanānīpi santi? Katham “dhammacetiyānīti dhammassa cittikāravacaṇānī”ti vuttanti āha “tīsu hī”tiādi. Tattha yasmā buddharatanamūlakāni sesaratanāni tassa vasena laddhabbato. Kosalarañña cetttha buddhagāravena dhammasaṅghagāravam paveditam, tasmā “bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotī”ti vuttam. Yasmā ca ratanattayapasādapubbikā sāsane sammāpaṭipatti, tasmā vuttam - “ādibrahmacariyakānīti maggabrahmacariyassa ādibhūtānī”ti. Sesam suviññeyyameva.

Dhammacetiyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. Anantarasutte vuttakaraṇīyenevāti “pāsāde vā nāṭakesu vā cittassādam alabhamāno tattha tattha vicaritam āraddho”ti vuttakaraṇīyena. Appaduṭṭhapadosīnañhi evam hotīti.

376. Pucchitoti “aññaṃ dūtam nālatthu”nti pucchito. Soti rājā. Tāsam vandanā sace uttarakālam, attano āgamanakāraṇam kathessati.

378. Ekāvajjanenāti ekavīthijavanena. Tena ekacittam tāva tiṭṭhatu, ekacittavīthiyāpi sabbam jānitum na sakkāti dasseti. “Idam nāma atītam jānissāmī”ti aniyametvā āvajjato yam kiñci atītam jānāti, niyamite pana niyamitamevāti āha - “ekena hi...pe... ekadesameva jānāti”ti. Tena cittenāti “atītam sabbam jānissāmī”ti evam pavattacittena. Itaresūti anāgatapaccuppannesu. Kāraṇajātīkanti yuttisabhāvam, yuttiyā vuttanti attho. Samparāyaguṇanti samparāye katakammassa visesam.

379. Lokuttaramissakāni kathitāni bodhirājakumārasutte viya lokiyā ceva lokuttarā ca. Yathālābhavasena cettha padhāniyaṅgānaṃ lokuttaraggahaṇaṃ veditabbaṃ. Paccekaṃ eva nesaṇca padhāniyaṅgatā daṭṭhabbā yathā “aṭṭhavimokkhā sandissanti lokuttaramissakā”ti. Lokuttarānevāti cettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āvi bhavissati. Padhānanānattanti padahananānattaṃ, bhāvanānuyogavisesanti attho. Saṅkhāre parimadditvā paṭipakkhadhamme ekadesato pajahitvā tṭhitassa bhāvanānuyogo sabbena sabbaṃ aparimadditasāṅkhārassa appahīnapaṭipakkhassa bhāvanānuyogato sukhumo visadova hoti, saccābhisamayena santānassa āhitavisesattāti āha - “aṇṇādisameva hi puthujjanassa padhānaṃ, aṇṇādisaṃ sotāpannassa”tiādi. Ayaṇca viseso na kevalaṃ anariyaariyapuggalato eva, atha kho ariyesupi sekkhādivisesatopi labbhati abhisāṅkhāravisesato abhinīhārato ca ijjhanatoti dassento “aṇṇādisaṃ sakadāgāmino”tiādimāha. Na pāpuṇātīti yasmā puthujjano sabbathāva padhānaṃ padahanto sotāpattimaggam adhigacchati, sotāpanno ca sakadāgāmimagganti heṭṭhimaṃ uparimato oḷārikaṃ, uparimaṇca itarato sukhumam tena pahātuṃ asakkuṇeyyassa pajahanato, iti adhigantabbavisesena ca adhigamapaṭipadāya saṅhasukhumatā tikkhavisadatā ca viññāyatīti āha - “puthujjanassa padhānaṃ sotāpannassa padhānaṃ na pāpuṇātī”tiādi.

Akūṭakaraṇanti avaṇcanakiriyaṃ. Anavacchindananti atiyānaṃ. Aviñchanaṃ na ākaḍḍhanaṃ, niyuttataṃ viniveṭhetvā samantā viparivattitvā samadhārāya chaḍḍanaṃ vā. Tassa kāraṇaṃ taṃkāraṇaṃ, taṃ kāraṇanti vā taṃ kiriyaṃ taṃ adhikāraṃ. Dantehi gantabbabhūminti dantehi pattabbatṭhānaṃ, pattabbavatthum vā. Cattāropi assaddhā nāma uparimauparimasaddhāya abhāvato. Yena hi yaṃ appattaṃ, tassa taṃ natthi. Ariyasāvakassa...pe... natthi paṭhamamaggeneva māyāsāṭheyyānaṃ pahātābhattā. Tenevāti sammadeva viruddhapakkhānaṃ saddhādīnaṃ idhādhippetattā. Yadi evaṃ kathaṃ missakakathāti āha “assakhaḷuṇkasuttante panā”tiādi. Cattārova honti puthujjanādivasena.

Opammasaṃsandane adantahatthiādayo viyātiādinā kaṇhapakkhe, yathā pana dantahatthiādayotiādinā sukkapakkhe ca sādharmaṇato ekajjhaṃ katvā vuttaṃ, asādharaṇato bhinditvā dassetuṃ “idaṃ vuttaṃ hotī”tiādi vuttaṃ.

380. Sammappadhānā nibbisitṭhavīriyā. Tenāha - “na kiñci nānākaraṇaṃ vadāmi, yadidaṃ vimuttiyā vimutti”nti. Na hi sukkhavipassakatevijjaḷabhiññānaṃ vimuttiyā nānākaraṇaṃ atthi. Tena vuttaṃ “yaṃ ekassā”tiādi. Kiṃ tvaṃ na jānāsīti sambandho. Āgacchantīti uppajjanavasena āgacchanti. Nāgacchantīti etthāpi eseva nayo. Idaṃ pucchantoti idaṃ pucchāmīti dassento. Appahīnacetasikadukkhā anadhigataanāgāmitā. Tenāha “upapattivāsena āgantāro”ti. Samucchinna dukkhāti samugghāṭitacetāsikadukkhā.

381. Tamhā tṭhānāti tato yathādhigataissariyaṭṭhānato. Puna tamhā tṭhānāti tato duggatā. Sampannakāmaguṇanti uḷārakāmaguṇasamannāgataṃ.

Tatthāti kāmadevaloke. Tṭhānabhāvatoti arahattañce adhigataṃ, tāvadeva parinibbānato. Uparideve cāti uparūpari bhūmivāse deve ca, cakkhuvīññānadassanena nappahontīti yojanā.

382. Vuttanayenevāti devapucchāya vutteneva nayena. Sā kira kathāti “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo sakideva sabbaṃ neyya”nti kathā. Teti viṭaṭṭubhasañjayā. Imasmiṃyeva tṭhāneti imasmiṃ migadāyeyeva. Sesam

suviññeyyameva.

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca rājavaggavaṇṇanā.



ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses. 4. The Chapter on Kings Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org